

حضرت مولوی غلام رسول عالمپوریؒ اک ہمہ گیر عالم فاضل شاعر تے دانشور

حضرت مولوی غلام رسول عالمپوریؒ عالمپور کوئٹہ تحصیل دسوہہ ضلع ہوشیار پور وچ 1849ء وچ پیدا ہوئے۔ والد صاحب دانام مراد بخش سی۔ مڈھلی تعلیم مولوی حامد کولوں پائی تے فیر عالم پور دے نیڑے اک پنڈ غلزیاں دے اُچے عالم مولوی عثمان کولوں اُردو، فارسی تے عربی دی اُچی تعلیم حاصل کیتی۔ میر پور دے پرائمری سکول وچ بطور استاد پڑھان دے وی رہے۔ جدوں تصوف دی آگ نے بھانیر با لے تاں شاعری دی آگ وی دھن لگ پئی۔

”مولوی غلام رسول تے تصوف“

تصوف دی بنیاد:-

حضرت جنید بغدادی اک مشہور صوفی بزرگ سن۔ اوہناں دا ارشاد حضرت داتا گنج بخشؒ لاہوری نے قلمبند کر دیاں دسیا اے کہ تصوف دی بنیاد اٹھ خصلتاں اُتے رکھی گئی اے جہناں راہیں اٹھ پیغمبراں دی پیروی ہندی اے جہداویروا انج اے۔

سچے صوفی وچ:-

- 1- حضرت ابراہیم علیہ السلام دی سخاوت
 - 2- حضرت ایوب علیہ السلام داصر
 - 3- حضرت اسماعیل علیہ السلام دی رضا
 - 4- حضرت زکریا علیہ السلام دی اشارت
 - 5- حضرت یحییٰ علیہ السلام دی غربت یعنی مسافری
 - 6- حضرت عیسیٰ علیہ السلام دی سیاحت
 - 7- حضرت موسیٰ علیہ السلام دالباس
 - 8- حضرت محمد مصطفیٰؐ دافقر ہووے تاں گل بن دی اے۔ دو جے لفظاں وچ اٹھ
- الوالعزم پیغمبراں دیاں خاص خوبیاں نوں اپنان دانام تصوف اے:

پہلے صوفی صدیق اکبرؒ:-

حضرت داتا گنج بخشؒ موجب سب توں پہلے صوفی حضرت ابو بکر صدیق سن۔

إِنَّ الصَّفَا صِفَتِ الصِّدِّيقِ

إِنْ أَرَدْتَ صُوفِيًّا عَلَى التَّحْقِيقِ

یعنی صدیق دی صفت صفاء اے تے جبکہ توں حق سچ دے رستے وچ صوفی ہونا چاہنا ایں تاں بے شک ہو جا کیوں جے صوفی ہونا درحقیقت جناب صدیقؒ دی صفت اے۔ صفاء کدورت دی ضد اے تے کدورت بشری صفتاں وچوں اک صفت اے تے اصل وچ

صوفی اوہ اے جہڑا بشری کدورتاں توں پار لنگھ جائے جیویں زلیخا دیاں مہمان زنائیاں نے جدوں یوسف نوں تکلیا تاں آپ دے جمال دے لطائف وچ غرق ہو کے اپنا آپ بھل گئیاں تے یوسف علیہ السلام بارے آکھن لگیاں ”ماہذا بشر“، یعنی ایہہ بشر نہیں ہیگا۔ بلکہ ایہہ تاں کوئی عزت والا فرشتہ اے حالانکہ اوہ بشری سن پر زنائیاں دی بشریت چونکہ فنا ہو چکی سی ایس لئی اوہناں لئی حضرت یوسف اک فرشتہ سن تے اوہناں نے بے خبری وچ (قرآن موجب) اپنے ہتھ زخمی کر لئے سن۔

مولوی غلام رسول فرماندے نیں:

زناں مصر دیاں نظری آیا جلوہ یوسف سندا
مجلس دے وچ پیا پکارا ایہہ کنعانی بندا
بجلیاں جھاڑ اکھیں وچ پایاں ایہہ دہشت وچ آئیاں
دیکھ گئیاں وچ غش دے غوطے بیخود ہوش لٹائیاں
بیخودیاں وچ کرن پکارے جان جنہاں کجھ باقی
قسم اساں ایہہ خاکی ناہیں ملک کریم افلاکی
وچ حیرانی تے بے ہوشی یاد ترنجاں آیاں
انگلیاں تے تلیاں اندر چھریاں چا وگائیاں
ہتھوں فرق ترنج نہ جا پے درد نہ معلم کائی
وڈھ ہتھاں اوہ ٹڈیاں ہویاں تے اے ہوش نہ آئی
باجھ حواس پیاں اوہ سبھے بیخود جان جہانوں
تے اوہ کائی خبر نہ رکھن دنیا دین ایمانوں

صوفی دیاں تن قسماں نیں (۱) صوفی (۲) متصوف (۳) مستصوف

۱۔ صوفی اوہ جہڑا خود نوں فنا کر کے حق تعالیٰ نال باقی ہو جائے توہوس توہری ہو جائے۔

۲۔ متصوف اوہ اے جہڑا مجاہدے تے ریاضت راہیں صفا طلب کرے تے اپنی طلب وچ سچا ہووے۔

۳۔ مستصوف اوہ اے جہڑا صوفی بنن دا چاہوان ایس لئی ہووے کہ لوک اوہنوں صوفی سمجھن تے اوہدی عزت آدر کرن۔ تے اصل وچ اوہنوں ”صفا“ بارے کوئی علم نہ ہووے اچھے جعلی صوفی نوں داتا گنج بخش ہجویری گندی مکھی تے بگھیاڑ کہندے نیں کیوں جے اوہ مکھی وانگوں دنیا داری دا عاشق ہو کے لوکاں دے ایماناں اُتے ڈاکے مارن والا بھگیاڑاے۔

ابوالحسن نوری مرحوم دے بقول تصوف نفسانی لذتاں توں کنار کشی دا نام اے۔

ذوالنون مصری موجب صوفی بولے تاں اپنے حال دی دس پاوے جے چپ رہوے تاں اوہدا حال اپنے آپ ظاہر ہووے۔

ابوالحسن نوری اک ہور تھاں فرماندے نیں کہ صوفی نہ مالک ہندا اے نہ ملوک کیوں جے اوہ فنا دی منزل لنگھ گیا ہو یا ہندا اے۔

حضرت مرتضیٰ موجب تصوف شریعت دا نکھریا ہو یا رستہ اے چنانچہ اوہ تصوف وچ فضول گلاں رلان توں ٹھا کدے نیں۔

وحدت الوجود تے وحدت الشہود

وحدت الوجود تے شہود اک گہرا جہا مسئلہ اے اہنوں سمجھن لئی پٹھ دتا جائزہ غور نال پڑھو۔ نواب سراج محمد حسین نظام جنگ بہادر ہوراں اپنی کتاب ”فلسفہ فقرا“ وچ وحدت الوجود تے شہود دا ای نقشہ پیش کیتا اے۔

وحدت الوجود

(۱) نظریہ ہمہ اوست

سب کچھ اوہ آپ ای اے

(۲) تصوف دارحجان :- سکون ول مائل۔ میں تے اوہ دکھ نہیں (اوہ دریا اے تے میں قطرہ آں)

(۳) منزل : وصل

(۴) اعتقاد : میں کون؟

ان الحق۔ (عارف)

وحدت الشہود

(۱) نظریہ : ہمہ از اوست

(ہر شے اوہ سے توں اے)

(۲) تصوف دارحجان : جوش ول مائل

اوہ دے نال میں آں تے میرے نال اوہ اے

(۳) منزل : عشق

(۴) اعتقاد: میں کون؟

انا عبدہ (عاشق)

وجودی بزرگاں وچ ابن العربی، صدر الدین قونوی، مولانا روم، فرید الدین عطار، سید محمد گیسو دراز، شاہ حسین، وارث شاہ، پلہ شاہ، خواجہ فرید تے ہور بہت سارے لوک شامل نیں۔ جد کہ وحدت الشہود دے منن والے بزرگاں وچ علاؤ الدولہ سمنانی دا نام بڑا چیرا اے نالے شیخ سعدی تے شیخ احمد سرہندی تے علامہ اقبال تے ہور کئی بزرگ دی نیں مولوی غلام رسول عالم پوری وی وحدت الشہود دے قائل سن تے ایس کتاب وچ عشق دے فلسفے نوں وحدت الشہود دے رنگ وچ اوہناں نے پیش کیتا اے:

عشق بھنا اخلاص نہلایا رنگیا رنگ شہودی

یعنی آغازی شہودی رنگ توں ہو یا اے۔ اگے جا کے مولوی صاحب اک دو تھاں کہندے نیں:

(۱) بھر بھر دیوے ذوق پیالے ساتی نور قدم دا

ہر دم ذوق شہود سجن دا توڑے نقص عدم دا

(۲) زور زور شہود تیرے دیاں میں دل چمکاں پیاں

چیوں چیوں میتھس صفتاں میریاں فانی ہندیاں گکیاں

مولوی صاحب رب دی ذاتوں مبداء فیض من دے نہیں تے کہندے نہیں:

اِکا نور زمین اسمانے جس دے کارے سارے
مبداء فیض احدیت کولوں نور کھلے چکارے
ایہہ مصباح صفات زجاجیوں لاٹ بلے بن نارے
وچ مشکوٰۃ قلوب عشاقاں جگ مگ نور کھلارے
نورونور ہویا نورانی عالم دی گلزارے
چنگے تھیں چنگیائی آئی عدموں نقص نتارے
توں قائم جس جدوں غافل صورت تس نہ کائی
وس تے وچ جاری ہر شے توں اپنے وچ پائی
وحدانیت حق بدیہی ملے شہود کمالوں
توڑ صور دی بند جو ناہیں حاجت استدلالوں
اثر حلول اتحاد نہ سمجھیں تے نہ کیف بیانوں
جے پائیں حق پائیں جیوں کر ہے منصوص قرآنوں

یعنی اوہ توحید شہودی جس طراں کہ قرآن وچ اے۔ نوں اگھر دے نہیں۔ توحید وجودی بڑا نازک مسئلہ اے۔ تے بعض بے علم مستصوف
قسم دے لوک کھوتا گھوڑا تے کھیہ سواہ نوں وی معاد اللہ ”اللہ“ ہی سمجھ کے اپنے وجودی ہون دا ثبوت دیندے نہیں اوہ رام تے رحیم نوں
اک جان دے نہیں حالانکہ رام بندہ اے تے رحیم خالق تے مالک۔ علامہ اقبال وی توحید شہودی دے پرچارک سن تے مجدد الف ثانی
شیخ احمد نے وی توحید شہودی دے نظریے نوں اگے ودھایا تے سیاسی کہ اللہ تعالیٰ دی ذات دے قرآنی ارشاد دے مطابق ذات تے
صفات دے لحاظ نال بے مثل اے تے۔ کائنات او سے دے جلویاں دا لشکارا اے۔ تے توحید شہودی وچ انہوں ”ازاوست“
کہندے نہیں یعنی جے اوہ نہ ہووے تاں کجھ وی نہ ہووے ہر شے او سے داسر صدقہ اے اہل نظر تے صوفیاء دی نظر وچ خالق دے
پرتو توں سب توں پہلی جس مخلوق نوں وجود ملیا اوہ نور محمدی اے تے باقی ہر شے او سے نور محمدی دے لشکاریاں دی پیداوار اے۔ مولوی
غلام رسول وی حضور دی نعت کہن ویلے ایس حقیقت دل اشارہ کردے نہیں۔ تے آپ دی شان وچ احسن القصص وچ جھڑی نعت لکھی
ملدی اے۔ اوہ اک اجہی تخلیق اے جہدی شرع لئی کئی دفتر درکار نہیں۔

اوہ فرماندے نہیں۔

جوہر عرض وجود خلأق اصل اصولی کمالی
أمت خیر ام دا والی نام محمد عالی

اوہناں نے رسول اکرم نوں جو ہر عرض آکھیا اے عرض دے معنی نہیں۔ کسے شے دا ظاہر ہو جانا لغات القرآن جلد نمبر ۳ صفحہ نمبر ۱۱۵۰
مرتبہ غلام احمد پرویز العرض کسے شے دی چوڑائی نوں کہندے نہیں (تاج العروس) تے نالے لگھ دے سامان تے مال و دولت نوں وی
کہیا جاندا اے (قرآن ۲۴-۳۳) راغب اصفہانی موجب ”العرض“ دے معنی ”ناپائیدار“ شے نہیں (لغات القرآن صفحہ نمبر ۱۱۵۱ جلد
سوم) ایس توں معلوم ہویا کہ کسے شے نوں عرض کہندے نہیں تے شے مخلوق ہندی اے گویا مخلوق عرض اے تے کائنات مخلوق اے

انسان مخلوق نہیں جن تے فرشتے مخلوق نہیں تیمولوی غلام رسول مرحوم رسول اکرمؐ توں جو ہر عرض کہہ رہے نہیں تاں گویا آپؐ دی ذات اوہ جو ہر اے جس توں تخلیق دی ابتداء ہوئی تے اللہ والے اوس جو ہر عرض نوں ”نور محمدیؐ“ داناں دیندے نہیں۔ تے مولوی صاحب جو ہر عرض دے نال وجود خلاق وی کہیا اے جس توں گل ہو رکھڑ گئی اے تے نال ”اصل اصول کمالی“۔ دے لفظ ورتے نہیں جس توں آپؐ دی ذات نوں کمال درجے دی ذات تسلیم کیتا اے اوہ ذات جہڑی ”اصل اصول یعنی اصولاں یعنی جڑھاں دی جڑھ (origin) اے تے کمال دے مرتبے اتے فائز اے اوہ ذات محمدیؐ ذات اے جہڑا اوس امت دا والی اے جہوں اللہ نے وی سب امتاں توں بہتر امت فرمایا اے اوہ آپؐ دی صفتاں بیان کر رہے نہیں:-

نبی صفی دا سید سرور تے کوثر دا ساقی
جیس حق خاص شفاعت کبریٰ ختم رسل اتقاقی
وچ اشارے انگل جسدے شق قمر افلاکی
خیرالناس عرب دا افصح خواص لب تریاکی
مہر نبوت نال منقش عظمت وصف اخلاقی
جمع کلم وچ حرف زبانی شاہ سوار براتی
ثاقب نجم قمر تے شمسوں انور گوہر خاکی
جیس تے پاک قدم دی برکت فخر کرے وچ پاکی

آپؐ دی شانِ عظیم بارے مولوی صاحبؒ چانن پارہے نہیں تے آپؐ نوں دو جہاناں وچ جہڑا بلند مرتبہ ملیا اے اُپر لے شعراں توں اوس بارے روشنی مل دی اے۔ ہن ذرا شعر دیکھو۔

مظہر فیض اتم یگانہ مطلع صبح ظہوری
اوہ شاہ بیت قصائد عالم جیس وچ خوبی پوری

ربی فیض دا بہترین مظہر تے بے مثل مظہر آپؐ دی ذات اے تے نالے آپؐ دی ذات بابرکات نوں ایہہ مرتبہ وی حاصل اے کہ آپؐ ظہور دی سویر دے طلوع ہون دا مقام وی نہیں تے آپؐ دنیا دے بہترین قصیدیاں (انبیاء علیہم السلام ول اشارہ اے) وچ شاہ بیت دی حیثیت رکھدے نہیں جس وچ سارے قصیدیاں دے مطالب تے معانی دا نچوڑ موجود اے فارسی دے کسے شاعر نے آکھیا اے۔

حسن یوسف ، دم عیسیٰ ، ید بیضا داری
آنچہ خوباں ہمہ دارند تو تنہاداری

تے مولوی غلام رسولؒ نے اپر دتے شعر وچ ایس فارسی شعر دی مقصدیت دے نال نال مطلع صبح ظہوری کہہ کے آپؐ دے اول تے بے مثال تے مکمل تے اکمل ہون دا اعلان وی کیتا اے۔

رحمت عالم سایہ عالی قامت سایوں خالی
خوشبو عرق (پسینہ) بدل سر سایہ پاک لعاب زلالی

یعنی بطور رحمتہ اللعالمین آپؐ دا سایہ سارے عالم اُپر اے پر آپؐ دے بدن مبارک دا سایہ نہیں سی ہیگا۔ آپؐ دا پسینہ مہکیلاسی ، بدل سراتے سایہ کیتی رکھداسی لعاب دہن وی آپؐ دا پاک سی۔ چنانچہ اریس نامی کھوہ جہڑا مدینہ منورہ وچ واقع سی تے اوہا پانی کوڑا کبیکا

سی، اُچ آپ نے اپنا لعاب دہن پایا تے مختلف روایتاں موجب ایس عمل دی برکت نال اوہدا پانی سواد لاتے مٹھا ہو گیا (راحت القلوب ترجمہ جذب القلوب الی دارالکُبوب از شیخ عبدالحق محدث دہلوی مدینہ پبلشنگ کمپنی کراچی صفحہ نمبر ۱۵۸) ایسے طراں بعض موقعیاں اُتے برکت کارن آپ نے کھانے وچ لعاب دہن ملایا۔ کوئی عام بندہ اچھی حرکت کرے تاں کراہت پیدا ہندی اے کیوں جے ہاری ساری دا تھک پاک نہیں ہندا پر نبی اکرمؐ واپسینہ مبارک بعض صحابہ نے بطور خوشبو استعمال کیتا جد کہ لعاب دہن پاکیزگی وجہوں کھانے تے پانی وچ آپ نے ملایا۔ جس نے ایمان دی حالت وچ آپؐ نوں دیکھیا اوہ صحابی ہون کارن امت وچ سب تو افضل بن گیتے بے نصیباں نوں اپنی حقیقت وی نہ دی۔

پاون ہاریاں سب کجھ پایا منکر گئے اذائیں

احمد باجھ نہ ہندی پیدا جنت نار کدائیں

فیر آپ نے خلفائے راشدین تے اہل بیت دی تعریف چھ شعراں وچ کیتی اے تے نال ای افراط و تفریط دی نندیانج کیتی اے:

رضوان اللہ حق تماں آکھاں لکھ لکھ واری

رض خوارج دوہیں جہانیں لین فضیحت بھاری

حُب نبی دی آل اصحاباں ہے تاثیر ایمانوں

منکر مل گیا لے دوزخ جاندی وار جہانوں

جہاں دلاں وچ غیظ صحابہؓ حیف تنہاں ایمانے

اوہ مصداق بیغیظ بھم دے بھانویں کسے زمانے

یارب نال طفیل اوہناں دی بخش آساں بریائیاں

عفو کرم دیاں وچ دریاواں ساڈیاں روہڑ کمائیاں

نور ہدایت کریں عنایت خوف رجا وچ رکھیں

عشقتوں کریں منور سینہ روشن دل دیاں اکھیں

سادات کرام دی عظمت نوں آپ نے سید روشن علی دے نام چھٹی دے اک شعر وچ انج بیان کیتا اے:

سادات کرام دی جد امجد شافع وچ کونین ہے عاصیاں دا

نعت وچ جہڑیاں متصوفانہ گلاں بیان ہوئیاں نیں اوہ بڑی اہمیت والیاں نیں تے صوفیاء کرام نے تصوف دی بنیاد اہناں باتاں اُتے ای

رکھی اے۔ مثلاً معراج دا واقعہ بعض علماء حتی کہ صحابہؓ دے نزدیک وی خواب وچ پیش آیا سی۔ جد کہ اکثر صحابہؓ تے؛ علماء تے صوفیاء دی

چھان پھٹک موجد اوہ جاگدیاں دا پرپاسی۔ بعض صوفیاں اُتے ”سکر“ دی حالت غالب ہندی اے جد کہ نقشبندی صوفیاء جہڑے

تصوف وچ صدیق اکبرؓ دے پیروکار نیں ”صحو“ وچ رہ کے ای سلوک دیاں منزلاں طے کر دے نیں۔ پہلا طبقہ اللہ وچ گٹ ہو کے اپنا

سفر طے کر دا اے۔ دو جاگروہ ہوش وچ رہ کے اپنی منزل پاوند اے وحدت الوجود دے اندر ”سکر“ غالب ہندا اے تے وحدت الشہود

وچ ”ہوش“ دا غالب ہندا اے مولوی غلام رسولؒ دی حیاتی ول نظر ماریے تاں پتہ لگدا اے کہ اوہ کدی وی ہوش توں باہر نہیں ہوئے ہمیشہ

ہوش وچ رہ کے اگے ودھدے رہے اوہ جہڑیاں منزلاں تک پہنچے اوہناں دا اندازہ آپ دیاں چٹھیاں تے آپ دی کتاب احسن

القصص دے مطالعے توں ہندا اے اوہ چٹھیاں بھانویں آپ نے اپنے دوستاں نوں لکھیاں نیں۔ پراوہ تاں صرف اپنے اندر والے

ربی عشق دے ساڑنوں باہر کدھن دا اک بہانہ سی نہیں تے ”خیر سلا“ دی چٹھی وچ ایسے رونے کون روند اے سید روشن علی دے نام لکھیاں چٹھیاں وچ جھڑے صوفیانہ افکار ملدے نیں۔ اتھے اوہناں دی دس پائی جا رہی اے۔

عینوں غین محبوب برات پائی دُکھ دیکھ وچھوڑے دیاں پھاسیاں
 نفس الامر معاملہ جان بیٹھا چکنا چور خیال وسواسیاں دا
 ساڈی زلزلہ ناک فریاد دلدی جاپتا تساں کلیان مریاں دا
 بے درد کیہ درد دی سار جانن مانواں ماریاں فکر کی ماسیاں دا
 جنہاں درد دیاں لذتاں چکھیاں نیں نہیں اوہناں نوں چاؤ خلاصیاں دا
 نہیں جنہاں نوں چاؤ خلاصیاں دا تنہاں حوصلہ مکاں خاصیاں دا
 اوہ مختلف موقعیاں اُتے اپنے جگر دے ساڑنوں چٹھیاں راہیں باہر کدھ دے نظر اوندے نیں۔

(۱) سانوں پار ارار اکسار بنیا دے میں کاسنوں پریت دے پتچ چھیڑے
 جاں ایہہ پتچ چھیڑے ڈٹھا ڈھک نیڑے درد دُکھ لمبڑے پئے جھیڑے
 جنہاں دید پریت دے کھیت و تہجے آنت تنہاں دو نین دے ہلٹ گیڑے
 اسان عشق زنجیریاں گھت پیریں لکھیاں چٹھیاں درد سناونے نوں
 تھیا تھئی نچایا اے سوز تیرے دھک پئی جنون بلاونے نوں

محبوب حقیقی ہر بندے دی شہ رگ توں وی ودھ نیڑے ہے تے اشد حبا للہ ہر بندے واسطے مراد دی منزل اے پر سچے عاشق نوں ایہہ گل وار نہیں کھاندی کہ اوہدا محبوب ہو راں نال وی ہس ہس گلاں کرے۔ ایس حقیقت دا نقشہ مولوی غلام رسول عالمپوری نے انج کھچیا اے۔

دیکھوئی ایہہ مینوں کہہ گیا توں میری میں تیرا
 دیکھوئی ہن سارے جگ وچ کیوں کر بیٹھا ڈیرا
 دیکھوئی ہے صاحب میرا یا ہے سارے جگ دا
 میں اس دی ایہہ میرا آخر ہو راں دا کیہ لگدا
 پتیا یونی رُس نہ جاوے ، میں سر غیر نہ لاوے
 آکھوئی میں اوگنہاری میں پر رحم کماوے

حقیقت دیاں رمزیاں پاون لئی مجاز دی منزل وچوں لنگھنا پیندا اے۔ روحانی ترقی لئی بدن دا ہونا لازمی اے۔ بدن نہ ہووے تاں نماز۔ روزہ تے حج و رگیاں عبادتاں دا تصور ممکن نیں۔ زبان نہ ہووے تاں کلمہ پڑھنا ممکن نہیں۔ ایسے لئی دنیا وچ انسان نوں بھجیا گیا اے تاں جے اوہ دنیاوی آلائشاں وچوں مقصد دا موتی انج نکھیر لیا اے جو میں مجھ یا گاں پٹھے کھا کے شامیں دودھ دی بالٹی بھر دیندی اے۔ انسان (آدم) رب دی جنت وچ رہندا سی تے فیر رب نے اوہنوں دنیا وچ بھیج دتا۔ تاں جے آزمائش کرے مولوی غلام رسول ایس حقیقت ول انج اشارہ کردے نیں:

دسیونی میں تیرے باجھوں غیراں پاس نہ آئی
 تے جے میں وچ غیراں آئی توں خود توروگائی
 کڈھ غیراں تھیں سانجھ بندی نوں نہ کر چھڈ پرائی
 بخش مری تقصیر کرم تھیں ہن نہ تاب جدائی
 صورت دیکھ نظر دھر معنی راز ایسے وچ سارا
 تے معنی ، بن صورت تیں پر ، ہون نہیں آشکارا
 تے جدوں محبوب حقیقی ول نظر ماریئے تاں ساکال نوں چانن ہو جانداے۔

مطلق اک وجود مقدس خالی ہر اعتباروں
 خارج دے اعیان ثبوتوں مظہر ری آئے
 مر آتیت تھیں متعدد بیرنگی وچ پائے
 علم بسیط پیار پیارے وہمی نقش اڈائے
 کثرت نوں دھر وحدت اندر سن خود غیر جلائے
 اوہ محبوب رہیا خود باقی دیکھے آپ دکھائے
 وچ فراق وصال سخن نے رخنے اچے رکھائے
 آپ رہے دکھ دردوں خالی میری جان جلاوے
 ایسی اگ لگا وے چوری نہ دھوآں دکھلاوے
 ہر ہر وقت چکدا ہر جا قدرت دا چکارا
 نور اکھیں تھیں مات کریندا حکمت دا لشکارا

یوسف علیہ السلام بے وس نہیں حسن دے نوھیاں دامالک بازار وچ اپنی قیمت لگن تے حیران اے جے اہداوس چلدا تاں اہ وی کہہ
 سکدا سی

خریداروں کے جھر مٹ میں انہیں غم تھا تو اتنا ہی
 کہ بکنے پر جو آ جاتے تو اپنے دام کیا لیتے؟
 لیکن ہتھ وس ای کجھ نہیں رہن دتا گیا حقیقی مالک دی طرفوں ایس کر کے ہر کوئی ہمت موجب ہیرے دی قیمت لاؤندا پیا اے تے اک
 مائی بڈھی داشوق وی انہوں بازار وچ خریدار بنا کے لے آیا تے فیر۔۔۔

بڈھی اک مسکین وچاری ائی سوت لیائی جے اتنے نوں یوسف آوے دیہو عرض سنائی
 اَبْهَلْ حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ داسارا بھیت اے۔ اصل ذات رب دی ذات اے اصل صفتاں او سے دیاں صفتاں نیں۔ جتاں کوئی
 اوہ دیاں صفتاں نوں خلوص نال اپنے اندر جذب کر لید اے او ناں ای اوہ رب دے لشکاریاں نوں اپنے اندر جذب کر کے ”وَهُوَ
 مَعْلَمٌ اَبْنِ مَا كُنْتُمْ“ دی منزل وے نیڑے ڈکھدا آؤندا اے۔ اوہ فانی ہو کے۔ باقی دی صحبت نال بقا دا توشہ پالیندا اے۔ تے جھوم جھوم
 کے گاؤن لگ پیندا اے۔

ہرگز نہ میراں کہ دلش زندہ شد بعشق
ثبت است بر جریدہ عالم دوام

خودی داسبت :-

علامہ اقبال نون خودی دے جدید تصور دابانی منیا جاندا اے پر مولوی غلام رسول دی کتاب احسن القصص وچ (1290) راز کھولن دی
کوشش کیتی گئی۔ اے تے انسان نون اوہدی خودداری دا چیتا کرایا جا رہیا اے۔

تون وچ خودی خودوں چھٹ وگیوں خود تھیں خبر نہ پائی
پھسیاں چھوڑا ڈیندیاں دے ول جھاک ایانیاں لائی
سب کجھ مالک دیتا تینوں تے تون سب کجھ پایا
جو تون آپ تے اپنا پایا دیکھ کتھوں ہتھ آیا
جہاں شینیاں دا خواہاں ہو یوں سب تیرے وچ آئیاں
فقر غنا تیرے وچ وسدا وچے نور صفائیاں
پائے نون ان پایا جا تو مڑ مڑ پویں کراہیں
ہر پایا ان پایا تیرا جے اک ”اللہ“ پایو ناہیں
اے غدار نہ ہار اقراروں انت پکھوں ہتھ ملناں
کتول چلیوں کدھر چلناں کس سنگت وچ رلناں
تون پریشان دلاور ضیغم ہو یوں آپ نتاناں
خود نون جان شغال (گیڈر) کمینہ بیٹھوں چھوڑ ٹکاناں
مت وسواس ظلم تے جہلوں واگ تیری کھلیارے
ظلم کماویں جہل ہنڈاویں پاویں مقصد بھارے
ظالم جاہل جے نہ ہندوں نہ پوندوں وچکارے
ایہہ ہے مدح مذمت ناہیں اس وچ ناز اشارے
ہو طالب وچ طلب صادق جے من چاؤ ودھیرے
جس حسنے دل مٹھا تیرا انت ملے وچ تیرے
تے آخر انسان نون اوہدی خودی دا پکا پیڈا چیتا کراندے ہوئے فرماندے نیں۔

لازم جہل فنا نون آیا جاں ایہہ پاویں ناہیں
سب پرواز تیرا وچ تیرے خود نون جاویں ناہیں

یعنی تیرے اندر تکبر نہیں ہونا چاہیدا۔ خودداری ضرور ہونی چاہیدی اے۔ تون اپنا آپ پہچان تے اپنے آپ نو اینا گھٹیا تے کھد نہ سمجھ
تکبر تینوں رب داباغی بناندا اے جد کہ رب نال یاری گنڈھ کے حیاتی نبھانا تے ہمیش دی حیاتی پانا ای حیاتی دا اصل مقصد اے

علامہ اقبال کہندے ہیں۔

خودی کا سر نہاں لالہ الا اللہ
خودی ہے تیغِ فساں لالہ الا اللہ

تے مولوی غلام رسول فرماندے ہیں۔

سیر الی اللہ الہ اللہ تک سارا
اوبا معنے جلوہ کر دے جیسے دل ہر ورتارا

تو حیدتے انسان:-

مولوی غلام رسول نے تو حیددی تبلیغِ عجیب انداز وچ کیتی اے:

نور ورہے جیسے عشقوں سینے حال کہاں کہیہ گزرے
گزر امکانوں وگن اشارے معذوروں وچ عذرے
توں شیشے وچ دریا وگیں جوہر ہیں اوہ کاری
جیسے وچ کل مطلوب جگت دیاں نوری لہراں جاری
توں قائم جس جنڈوں غافل صورت تس نہ کائی
وس تے وچ جاری ہر شے توں اپنے وچ پائی
وحدانیت حق بدیہی ملے شہود کمالوں
توڑ صور دی بند جو ناہیں حاجت استدلالوں
لہہ اوبا جیسے کچھ نہ صورت نقصوں نام نہ عیبوں
میٹ اکھیں دل کھول دو ساعت راز کھلے کچھ عیبوں
ہر محسوس تیرا تک دیکھیں سب عکوس افعالوں
تے افعال ظلال صفاتوں صفتاں ذات کمالوں
عاکس عکسوں ہر جا اقرب اُس دی ذات احوالوں
اوہ قریب تھیں اقرب جس تھیں شورش حسن جمالوں

ایہہ گل بات اللہ تعالیٰ تے انسان دے تعلق بارے کیتی جارہی اے۔ پر نال ای خیال آ گیا کہ شاید کوئی وحدت الوجودی آڑ وچ وحدت الشہودنوں وی اوہی معنے پہنان لگ پوے جیہڑے مولوی صاحب صاحب دی نظر وچ درست نہیں سن چنانچہ اپنی گل دی وضاحت کردے ہوئے فرماندے ہیں:

اثر حلول اتحاد نہ سمجھیں تے نہ کیف بیانوں
جے پاویں حق پانویں جیونکر ہے منصوص قرآنوں
تے نہ لازم کریں خدا تے حکم منافی شانوں

شُرک کفر دا نام نہ اوتھے جتھے نور ایمانوں
 تیں وچ انور گوہر عالی نہ کر گرد آلودہ
 چاہ ترقی چھوڑ رزالت مریں نہیں بیہودہ
 نہ (تیرے اُتے) احسان کرے کوئی ذرہ دلوں جھکیں سوورای
 کل احسان تیرے سر جس دا چھوڑ نہیں تس یاری

مولوی صاحبؒ خالص توحید و اسبق دیکے اگانہ و دھدے جارہے نیں تے نال ای ایہہ چیتا کرانا نہیں بھل دے کہ زبانی جمع خرچ
 کیتیاں کچھ حاصل نہیں ہوسکدا۔

باجھوں حال نہ قال منافع قالی دا ہتھ خالی
 ہو خالی سدواوے عالی ایہہ ہے طبع رزالی
 فرج شکم دا بندہ ہو کے لافاں مار نہ مولے
 نام دھریں کافور زنگی دا پر کہہ کون قبولے

تے فیہ مولوی صاحبؒ ایس حقیقت توں وی واقف نیں کہ ہدایت داسر چشمہ رب دی ذات اے۔ انسان اپنی چاہت نال یا کسے ہور
 دی چاہت داسر صدقہ ایمان دی دولت نہیں کھٹ سکدا ایہو گل قرآن نے آکھی کہ اللہ ای جنہوں چاہے ہدایت دیوے۔ تے بنی پاک
 نوں وی فرمایا کہ تسیں لوکاں دے کفر کرن پاروں دل برانہ کرو کیوں جے ہدایت دینا تھا ڈاکم نہیں۔ تسیں صرف تبلیغ کرن لئی بھیجے گئے
 او۔ چنانچہ مولوی صاحبؒ اللہ واحد کولوں مدد تے ہدایت منگدے نیں۔

کریں مدد اے والی میرے دخل ملے دربارے
 بخشش تھاؤں نتھانویاں تائیں فضل تیرے نیں بھارے
 دعوے حق ایمانوں پکا سچا بخش خدایا
 حکم اشدُّ حُباً لِلّٰہ شان جہدی وچ آیا
 دائم نور طلب دی مشعل رہے فروزاں راہے
 میں قربان لطیف پیارا تارے نال نگاہے
 میرے کار حوالے تیرے یا ستار غفارا
 عدل کریں میں پکڑیا جاواں فضل کریں چھٹکارا

انسانی عقل تے خدا:-

علامہ اقبال کہندے نیں:

عقل گو آستاں سے دور نہیں اس کی تقدیر میں حضور نہیں

عقل تے عشق بارے علامہ دارشاد اے:

تیری نگاہ ناز سے دونوں مراد پاگئے
عقل غیب و جستجو عشق حضور و اضطراب

ہن تسیں ذرا غور کرو کہ ایہو گل مولوی غلام رسولؒ نے کیہڑے انداز وچ آکھی اے۔

عادت عقل دُرادی وگناں تے توں نیڑیوں نیڑے
خود تھیں نیڑے عقل نہ پاوے تے نہ راز نکھیڑے

یعنی عقل دُورں ای گویڑاؤندی اے کول نہیں جاسکدی کیوں جے اوہ محدود اے جد کہ اللہ دی ذات لامحدود اے عقل دے مقابلے وچ
عشق دی پرواز بڑی دور تیکر اے اوہنوں حضوری دا شرف حاصل اے۔ چنانچہ عقل اللہنوں پانہیں سکدی۔ کیوں جے اللہ عقل وچ سما
نہیں سکدا بقول اکبر الہ آبادی (مرحوم)

عقل میں جو آگیا تو وہ خدا کیوں کر ہوا

تے علامہ اقبال دارشاد اے:

گزر جا عقل سے آگے کہ یہ نور
چراغِ راہ ہے منزل نہیں ہے

مولوی غلام رسولؒ کہندے نیں کہ عقل اتھے بیکار اے۔ صرف تیرے فضلاں نال بیڑے پار نیں تو بہ دی توفیق وی صرف توں ای
دے سکد ایں۔

عقلاں دی اتھ پیش نہ جاوے جے لاون لکھ واہاں
اتھ عاقل بے عقل تمامی رہن سبھے وچ راہاں
عقل خیالوں وہم گمانوں تیریاں صفتاں عالی
خالق مالک جان جہان دا توں عالم دا والی
خون کرم دے بخشش خانیوں عالم کل سواں
جہاں بلاویں لطف کرم تھیں کدی نہ جاون خالی
توبہ دی توفیق اسانوں دیوویں پاک الاہا
در اپنے دا رکھ سواں ہر دم شاہنشاہا

تبلیغ اسلام تے مولوی غلام رسولؒ:-

مولوی غلام رسولؒ (مرحوم) یوسف زینجادے قصے اندر تھیں برتھاں اسلام دی تبلیغ کردے نظر آؤندے نیں کیوں جے اوہناں دے
سامنے کتاب دی ایہو مقصدیت سی اوہ انسان نوں حمد دے باب وچ رب دا چیتا کراندے ہوئے فرماندے نیں۔

یار جدا کد تیتھیں غافل لبھ دراڈا ناہیں
دعویٰ جھوٹھ قسم کر چھڈیں جھور مرین مت آہیں

پہلا باب حمد دے دو جے وچ نعت بیان کیتی اے نتیجے وچ عشق شہودی دی صفت اے تے ایہہ تے باب سچ پچھوتاں اسلام دی تبلیغ داسر چشمہ نیں تے فیہ مولوی صاحب جتھے کدھرے موقع ملدا اے اسلام دی تبلیغ نوں نہیں بھلدے۔ اُوٹھاں والے سوداگر یوسف علیہ السلام نوں بھرانوواں کولوں خرید کے مصروف جارہے نیں۔ رستے وچ بالیس نامی شہر آیا جتھے دے لوگ پت پرست سن بت پرستاں دے حوالے نال مولوی صاحب نوں تبلیغ اسلام دا موقع مل گیا۔ ذرا نظارہ کر و فرماندے نیں:

شہر آیا بالیس اوہناں نوں جاندیاں اندر راہے
اس جاگہ دے لوگ تمامی بتاں پوجیندے آہے
بت پوجن رب من ناہیں وچ کفر گمراہی
جا اُترے کروان اُتھائیں یوسف دے ہمراہی
جاں یوسف نوں ڈٹھاں لوکاں حیرانی وچ آئے
زن مرداں سب نکل شہروں یوسف طرف سدھائے
سیس جھکا سب عرضاں کردے اے نوری سلطاناں
حد بشریت تھیں ودھ گیاں حسن تیرے دیاں شانان

چنانچہ اوہناں نے پچھیا کہ توں کیہ چیزیں کھڑے ملک دے لوکاں دا معبوداں؟ جے توں کسے دا بندہ این تاں سانوں ایہہ گل حیران کر رہی اے جے کرتیرا خالق کوئی ہو رے تاں سانوں دس۔

جے تو ہورس کسے دا بندہ پھر کہہ کس بنایا
سر جہار تیرا اوہ کبھڑا ایہہ جس کرم کمایا

حضرت یوسف علیہ السلام نے فرمایا:

سن یوسف فرماوے لوکاں شان خدا دی عالی
میرا خالق دانا بینا جگ سارے دا والی
ہے اوہ ”اک“ جو پاک شریکوں اُس دا عالم سارا
سب جگ ہے پیدائش اسدی اوہ اک سر جہارا
اوہ اک سب دا مالک خالق جو چاہے سو کردا
توں میں سن جو دے اُسدا اوہ اک خالق ہر دا
چھوٹی بڑی سبھا شے اسدی حکم اوسے دا جاری
اس نوں چھوڑ جو ہوراں پوجے پاوے انت خواری

فیر اپنی نفی کردے ہوئے یوسف علیہ السلام فرماندے نیں:

میں کیہ شے تے میتھیں چنگے سارے اس دے بندے
جس نے اوہ اک جانیا ناہیں اسدے طالع مندے
غافل لوک بتاں نوں پوجن باطل وہم اوہناں دے

ڈب مرن وچ بحر ضلالت ایہہ معبود جہاں دے
 ایہہ بت ناقص آپ نکارے حرف بیانوں خالی
 اوہ معبود اوسے دی دنیا جسدیاں صفتاں عالی
 چنانچہ حضرت یوسفؑ دی تبلیغ اثر کر گئی تے:

سن لوکاں ایمان لیاندا واحد رب پچھاتا
 توڑ بتاں حق صدق یقیوں اکو خالق جاتا
 سارا شہر سبھے زن مرداں نور ملے ایمانوں
 یوسف دی تلقین مبارک ایہہ تاثیر زبانوں

تقابلی جائزہ:-

جس طراں علامہ اقبال یا مولانا روم نے اپنے شعراں توں تبلیغ اسلام داکم لیا اے ایسے طراں مولوی غلام رسولؒ نے وی اپنی مثنوی توں ایہو کم لیا تے نالے عشق دی اہمیت نوں واضح کیتا۔ مقصد ایس دا ایہہ سی کہ انگریز دی غلامی نے مسلماناں نوں سیاسی لحاظ نال بہت پیٹھا س سٹ دتاسی۔ مشنری سکول، کالج تے پادری حضرات دیاں سرگرمیاں بہت ودھ رہیاں سن۔ لدھیانے وچ عیسائیت دی تبلیغ داکم کر کھل چکا سی۔ فیلاہور وچ بائبل سوسائٹی نے اپنا کم ارنھ دتاسی۔ نکلے وڈے شہراں وچ مشن سکول تے مشن ہسپتال کم کرن لگ پئے سن۔ مسلماناں وچوں جہاد دے جذبے نوں ختم کرن دیاں تحریکاں وی ابھاریاں جارہیاں سن۔ ہندو حضرات اکثریت وچ ہون کر کے ”جمہوری اصولاں“ دے مطابق ہر پاسے چھارہے سن۔ ایسے بُرے وقت وچ مولوی غلام رسولؒ نے پنجاب دے لوکاں نوں عشق حقیقی داسبق چیتے کرایا تے قرآن دی اک سورۃ یوسف راہیں مسلماناں نوں اوہو ای مقصدیت چیتے کرائی جس نال رسول اکرمؐ نوں مکے وچ واہ پیاسی تے جس طراں اللہ تعالیٰ نے رسول اکرمؐ نوں یوسفؑ دے حوالے نال اپنے رب تے دین نال سچی محبت داسبق دتاسی۔ اوسے طراں مولوی غلام رسول عا لپوریؒ نے یوسفؑ دے حوالے نال مسلماناں دی بے بسی تے بے کسی دی حالت نوں اُمید دا چراغ دکھاندے ہوئے اوہناں نوں حوصلہ دتا کہ گھبراؤ نہیں۔ سویرا آؤن والی اے۔ ایسے پیغام نوں بعد وچ میاں محمد تے خواجہ فرید ہوراں اپنے اپنے رنگ وچ اُجاگر کیتا۔ تے فیرا سیں دیکھنے آں کہ ایہی پیغام

حفظ و نشر لالہ مقصود اُست

کہہ کے علامہ اقبال نے ساؤں جھنجھوڑیا تے خودی دا تصور پیش کر کے ساؤں اپنی حقیقت پچھان لئی آکھیا:
 کبھی اے نوجواں مسلم ، تدبر بھی کیا تو نے
 وہ کیا گردوں تھا جس کا ہے تو اک ٹوٹا ہوا تارا
 تجھے اس قوم نے پالا ہے آغوشِ محبت میں
 گچل ڈالا تھا جس نے پاؤں میں تاجِ سردارا
 گر میں چاہوں تو نقشہ کھینچ کر الفاظ میں رکھ دوں
 مگر وہ نظارا تیرے تخیل سے فزوں تر ہے

بلکہ علامہ اقبال نے تاں کھل کے اپنے شعراں راہیں مسلمان قوم نوں جگایا تے جدید تعلیم دا عالم فاضل ہون دے باوجود عشق اُتے زور دتاتے دسیا کہ تکلیفاں ساریاں تو ماں اُتے آؤندیاں ہوندیاں نیں۔ پراوکڑ ویلے سچائی نوں ترک نہیں کرنا چاہیدا۔ ایہو گل مولوی غلام رسول نے اُجاگر کیتی تے مسلماناں نوں بُرے وقت اندر رب تے رسول نال سچی محبت دا سبق یاد رکھن لئی آکھیا۔ مسلماناں اُتے جدوں وی کوئی مصیبت آئی اللہ نے اپنے بعض بندیاں راہیں اوہناں نوں حقیقت نال محبت کرن دا سبق دتا۔ وارث شاہ دا زمانہ دہشت گردی تے بد معاشی دا زمانہ سی۔ ”پچا لند اچو ہدہری تے گنڈی رن پردھان“ والا معاملہ سی۔ تے سب توں ودھ پنجاب وچ ایس بُر چھا گردی نے ات چکی ہوئی سی۔ چنانچہ وارث شاہ نے ہیر لکھ کے مسلماناں نوں حق پرستی تے عشق حقیقی دا درس دتاتے دسیا:

اول حمد خدا دا ورد کیجئے عشق کیتا سو جگ دا مول میاں

پہلاں آپ ہے رب نے عشق کیتا تے معشوق ہے نبی رسول میاں

یعنی رب تے رسول نال محبت دی چینیک لادتی تے انسانی زندگی دی کہانی وچ اسلام دی تبلیغ نوں بڑے ڈھنگ نال سمودتاتے کتاب دے آخر وچ ”ایہہ روح قلبوت دا ذکر سارا“ کہہ کے وضاحت وی کردتی تے فیر ایہہ دعویٰ وی کیتا کہ جس طراں مولانا روم دی مثنوی نوں ”ہست قرآن در زبان پہلوی“ نیا جاندا اے ایسے طراں ہیر وارث شاہ وی پنجابی وچ قرآن مجید دی تفسیر اے:

ایہہ قرآن مجید دے معنی نیں جہڑے شعر میں وارث شاہ دے نیں

چنانچہ اسیں دیکھنے آں ایہو مقصدیت سورۃ یوسف دے حوالے نال مولوی غلام رسول نے پیش کر کے مسلماناں نوں جگان دا جتن کیتا۔ وارث شاہ نے آکھیا سی۔

وارث شاہ جہاں نے آکھیا پاک کلمہ بیڑی تنہا ندی عاقبت پار ہوئی

تے مولوی غلام رسول نے احسن القصص وچ خاتمہ الکتب دا آخری شعر ایہہ لکھیا اے:

سانوں فضل تیرے دی یا رب آس دلاں وچ بھاری

دیہہ کلمہ توحید نزع وچ سانوں جانندی واری

تے ایس کتاب دے آخری باب دا آخری شعر ایہہ ہے:

بسم اللہ تھیں شروع ہو یا ای ختم خدا دے ناموں

نال طفیل نبی دے یا رب نور ملے اسلاموں